

TOSHKENT SHAHAR MIRZO ULUG'BEK TUMANIDAGI DAHALARNI KO'KALAMZORLASHTIRISHDA DARAXTLARNING SANITAR GIGIENIK VA XUSUSIYATLARI

Ubaydullaev Farkhod Bakhtiyarullaevich
Toshkent davlat agrar universiteti, qishloq xo'jaligi
fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent,

Xaitov Farhod Djuraevich
Assisent

Ubaydullayev Abbosjon Azimjon O'g'li
магистр

Xozirgi kunda Respublikamizda Ekologik muhit o'zgarganligi aholi yashash darajasi yaxshilashib avtomobillar kopayishi sababli atrof muhit ekologiya zararlanmoqda birgina Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani Yalang'och massivida 48 ta uy 4417 ta umumiy aholi soni mavjud bo'lib Aholi uchun yetarli kislarod miqdori yetishmaydi Avtomobillar soni esa 1637 tani tashkil qiladi avtomobillardan chiqayotgan gazlar ekologiyaga salbiy tasir ko'rsatmoqda bizni maqsadimiz esa Yalang'och massivda Zaharli gazlarga chidamli darxatlarni ekish va ekologik muhitni barqarorlashtirish kelajak avlod uchun ekalogik muhitni barqarorlashtirish ishlarini bugun olib borishimiz zarurligi ekologik muhit siyosat darajasiga ko'tarilganligi bejiz emas.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev quyidagi vazifalarni belgilab berdilar Prezident Shavkat Mirziyoyev "Yashil makon" umummilliy loyihasidan o'rin olgan navbatdagi ustuvor vazifalarni belgilab berdi. Jumladan, bular:- bahor mavsumida 125 million dona daraxt ko'chatlarini ekishni samarali tashkil etish;- har bir hududning iqlimiga mos, kam suv talab qiladigan ko'chatlarni tanlab, ularni yetarli miqdorda yetishtirish uchun ko'chatxonalarni ko'paytirish;- "daftarlarga" kirgan, ko'chat ekish bo'yicha tajribasi bor aholiga ko'chatxonalar tashkil etish va zarur texnika, sifatli nihollar va urug'lar xarid qilish, ko'chatlar yetishtirish uchun subsidiyalar ajratish;- ko'chatlarni yetkazib berishda ochiq-oshkoralikni ta'minlagan holda, ularning narxi asossiz oshib ketmasligi ustidan qat'iy nazorat o'rnatish;- kamida 10 million dona mevali va manzarali daraxt ko'chatlarini aholiga bepul tarqatish;- xalqaro va respublika ahamiyatidagi yo'llarning chetlariga 1,5 million dona daraxtdan ixotazorlar tashkil etish.

"Aholi punktlarini obodonlashtirish sohasida ishlar samaradorligini oshirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi qarorida "Poytaxtimizning ekologik va sanitariya

<https://conferencea.org>

muhitini yaxshilash, mahalliy yo'llarni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish masalalari, shuningdek aholi ma'daniy dam oladigan bog' va hiyobonlar tashkil etilishi, shu bilan birga. Keng miqyosda ko'kalamzorlashtirish ishlari amlga oshirilishi ustivor vazifalarimizdan biri" deb takidlanishi ko'kalamzorlashtirish ishlariga doimgidan xam ko'proq ahamiyat berila boshlanganligini ko'rish mumkin.

Aholi yashash xududlari, bog'-xiyobonlar, sayilgohlar, odamlar tashrif buyuradigan barcha hududlarda manzarali yashil daraxtzorlar barpo etishda o'simlik turlari o'z ko'rki bo'yicha inson ko'z qarashlarida jilolanib borishi bo'yicha joylashtirib borish zarur bo'ladi. Bunda yaproq bargli va nina bargli butasimonlarga ajratilib, ularga o'sib rivojlanishi talab darajasida bo'lishi uchun parvarishlash uslublari bo'yicha agrotexnik tadbirlar olib boriladi. Chunki shox-shabbalari bemalol o'sgan, o'sib rivojlanish ko'rsatkichlari talab darajasida bo'lgan butasimonlar yanada ko'rkam kompozitsiyalar namoyon qiladi.

Antropogen omilning ta'siri ayniqsa keskin sezilayotgan shahar sharoitida yashil maydonlarga estetik, sanitariya-gigiena va boshqa funktsiyalarni bajaradigan shahar landshaftlarining asosiy elementi sifatida muhim ahamiyat beriladi. Bu nafaqat "ko'kalamzorlashtirish", balki ekishning sifatli tarkibi ham muhimdir.

Ko'kalamzor xududlar barpo etish maqsadida ekiladigan manzarali butasimonlar o'zlarining estetik xususiyatini yo'qotmasligi uchun turli omillarning ta'siri xaqida bar qancha izlanishlar olib borilgan. Mavjud butasimon o'simliklarning organizmlarida rivojlanish bemalol bo'lishi uchun tashqi muhit sharoitlari katta ta'sir ko'rsatadi. Butasimonlarni tashqi ko'rinishi, ya'ni shakli bo'yicha taksasiyaga oid ko'rsatkichlarining o'zgarib borishi, yashash davrining uzoq va kam umr ko'rishi tashqi muhit sharoitlariga bog'liq xolda o'zgarib boradi.

Har hil turdagi uzoq davom etadigan tashqi ta'sirlarga qarshi mos shakllar va biologik xususiyatlar ishlab chiqildiki, ular o'simliklarni o'sib rivojlanishida ma'lum bir sharoitlar yaratadi. Bu jarayon og'ir iqlimli, garmselli xududlarda ayniqsa uzoq yurtlardan keltirilgan turlarga juda ma'qul bo'ladi. Bular bu xolatlarda mahalliy iqlim va tuproq sharoiti o'rganib chiqilib tumanlashtiriladi. Manzarali o'simliklarning yashash muhiti bizga ma'lumki o'rab turgan barcha landshaft elementlaridan iboratdir. Yashash sharoitlari unumdor yoki unumsiz maydonlar, sho'rxok g'o'shakli yerlar, toshloq maydonlar, havo namligi yuqori darajadagi yoki qurg'oqchil yerlar, sug'oriladigan yoki lalmikor maydonlar, sovuq, issiq, jazirama yoki mo'tadil havo haroratidan iboratdir.

Yuqoridagi ta'sirlarni o'z vaqtida o'rganib borib uni ilmiy va amaliy sohalarda qo'llash, o'simlik olamini bir me'yorda rivojlantirishda yaxshi natijalar bera oladi.

Manzarali butasimonlarni joylashtirishda ularni balandlikka qarab o'sishiga e'tibor beriladi. Chunki ular bog'-park xududlari sayilgoh va hiyobonlarda manzara berish jarayonida bir-birini yopib ketmasdan balki ko'rsata olishi zarur. Balandlagi bo'yicha butasimonlar 2,0 m dan ortiq,

<https://conferencea.org>

2,0 m gacha va 1,0 m, 0,8m, va 0,5m o'lchamlarda o'sib rivojlanadi. Manzarali o'simliklarning yana bir estetik ko'rinishi bu ularni o'sib rivojlanish jarayonida uzoq yashab ketishidir. Ma'lumki yaproq bargli butalar ham nina bargli butasimonlar ham uzoq yashashi uchun yaxshi iqlim sharoiti va tuproq tarkibi talab darajasida bo'lishi zarur bo'ladi. Ular juda uzoq yashovchi (100 yildan ortiq) turlar: doim yashil sarv, samshit, qoraqat; uzoq yashovchi (50-100 yil) turlar: yapon behisi, beresklet, kazas archasi, nastarin, tog' qarag'ayi; o'rtacha umr ko'radigan (25-50 yil) turlar: yapon bereskleti, bobovnik, marjon daraxt va kam umr ko'radigan (25 yilgacha) turlar: deysiya, forzisiya, spireya, amorfa, bodom, qorsimon mevali butalarga bo'linadi. Kam yashaydigan o'simliklar biroz o'sib rivojlangandan so'ng o'zining tashqi ko'rinishi va shaklini yo'qotadi. Yaxshi estetik manzara bera olmaydi.

Manzarali o'simliklarni muvaffaqiyatli o'sib rivojlanishi eng avvalo ularni parvarishlash ishlarini tashkil etib sharoit yaratishga va bu sharoit o'simliklarni talabiga qanday javob berish va ularning me'yorida o'sib rivojlanishiga bog'liq bo'ladi. Manzarali o'simliklar aksincha turli hil sharoitga juda moslashuvchan bo'ladi va shunga ko'ra ular tashqi sharoit o'zgarishlariga bemalol bardosh bera oladi. Shunday xususiyatlari tufayli yangi sharoitga tez moslashadilar. Iqlimlashtirish maydonini ancha kengaytirish imkoniyati tug'iladi, ularni tabiiy o'sish muhitidan tashqari parvarish qilish osonlashadi. Shahardagi yashil daraxtzor ahamiyatini yaxshiroq tasavvur qilishingiz uchun eslatib o'tamiz: 1 gektar daraxtzor yoki butazor 220-280 kg. karbonat angidrid yutadi va 180-220 kg. gacha kislorod chiqaradi.

Daraxtzor havodagi changni kamaytiradi. Shahar ko'chalarida chang bog' va xiyobonlarga nisbatan 2-3 barobar ko'p bo'ladi. Daraxtlar aerzollarni (tutun va zaharli gazlar) 70-80 foizgacha ushlab qolish qobiliyatiga ega. O'simliklar havo namligini oshiradi. 1 gektar daraxtzor xuddi shunday maydonni egallagan suv havzasiga ko'ra 10 barobar ko'proq havo namligini oshiradi. Bog'larda ko'chalarga nisbatan havo namligi 1 -4 foiz ko'proqdir. Bu hali hammasi emas, daraxt barglari quyosh nurlarini 15 foizga ushlab qoladi, shamol kuchini kesadi. Daraxtlar shahar shovqinini ham kamaytirish xususiyatga ega, ayniqsa chinor va teraklar ham buni yaxshi uddalaydi. O'simliklar atrof-muhitga alohida -fitonsidlar chiqaradi, ular esa mikroblarni yo'qotadi. Shaxarlarda yo'l yoqalarga ekilgan archalarning bunday qobilyati kuchlidir. Shahar sharoitida o'simlik dunyosining salomatlikni saqlashdagi roli bebaholigini ko'pchilik yaxshi bilishadi. O'simlik dunyosi daryolarimizning sersuvligini, yerlarimizning namligini saqlashda, yer ko'chishining oldini olishda juda kata ahamiyatga ega.

U hayvonot dunyosiga boshpana, inson va hayvonlar uchun oziq-ovqat manbai, aholi uchun hordiq chiqaradigan saylgoh. Hayot uchun bebaho oksigan ishlab chiqaruvchi «fabrika»dir. O'simlik dunyosi 20000 hil turli kimyoviy va dorivor moddalarning manbai. Ruhiiy va jismoniy tetiklikning sababchisi. U kishilarni ruxlantiradi, ijod qilishga chorlaydi ilhomlantiradi. U atmosfera havosini tozalab beruvchi filtr vazifasini o'taydi. Jumladan, 1 ga kashtan daraxti

<https://conferencea.org>

havodagi karbonat agidridning 100 foizini shimib oladi desak, bargi o'rmonning 1 gektari 12 foizni, kashtan 160 foiz, jo'ka daraxti 250 foizni, dub 450 foizni, terak daraxti 700 foiz karbonat anhidrid gazini shimib oladi. Avtomobillar ko'p bo'lgan yirik shahar va mahallalarda daraxtzorning ko'pligi havoni turli zararli chang va gazlardan tozalashga imkon yaratadi. Adabiyotlarda keltirilishicha, bir gektar qora qarag'ay shox-shabbalari yil davomida 32 tonna changni havodan ushlab qoladi, qayrag'ochli daraxtzorlar 35 tonna, dub 54 tonna, qora qayin daraxti 68 tonna changni ushlab qoladi.

Sanoatning rivojlanishi atrof - muhitni ifloslantirishiga, havo va suv havzalarini ayerozol va gaz shaklidagi chiqindilarni zavod, fabrika issiqlik elektr stansiyalari, isitish tarmoqlari, avtomobillar ko'proq chiqaradilar, bu esa odamlarning sog'ligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, ayniqsa O'zbekistonning keskin kontinental iqlimida bu yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu muammo xalqaro ahamiyatga yegadir. Yuneskonning bosh sessiyasida «Odam va biosfera» mavzusida keng tadqiqotlar dasturi qabul qilingan. Hozirgi zamon shahri yoki aholi punkti - bu murakkab imoratlar bo'lib, ular har hil vazifani bajaradilar, yo'llar, maydonlar ochiq joylar, suv havzalari va yashil daraxtzorlar. Hozirgi zamon shahar qurilish me'yorlari bo'yicha aholi punktlarning 50 % maydonida yashil daraxtzor, butalar bilan qoplangan bo'lishi kerak.

Yashil qurilish amaliyoti o'ziga shularni qamrab oladi: bog'lar, barpo yetish, xar hil obyektlarni ko'kalamzorlashtirish sharoitga o'simlik turlarini tanlash, xar hil obyektlarda o'simliklarni joylashtirish va guruhlash va ularga parvarish berish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Убайдуллаев, Ф. Б. "Влияние стимуляторов на рост сеянцев конского каштана." Актуальные проблемы современной науки 3 (2018): 115-119.
2. Ubaydullaev, Farhod, et al. "Irrigation regime Influence on the growth and seedlings development of common fake chestnut (*Aesculus hippocastanum* L.) and Japanese safflower (*Sophora japonica* L.) in the highways landscaping." E3S Web of Conferences. Vol. 264. EDP Sciences, 2021.
3. Убайдуллаев, Фарход Бахтияруллаевич, and Фарход Джураевич Хаитов. "АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИ ВА ШАҲАР КЎЧАЛАРИДАГИ САЙИЛГОҲ ХУДУДИНИНГ ТОШКЕНТ ВОҲАСИ УЧУН БАЛАНСИ ВА ЯШИЛ ЭКИНЗОРЛАРИГА ТАВСИЯ ЭТИЛАЁТГАН МАНЗАРАЛИ ЎСИМЛИК ТУРЛАРИ." Dbiology: 95.
4. Уроков, Аслидин и др. «Использование гиббереллина при выращивании саженцев конского каштана (*Aesculus hippocastanum* L.) для озеленения автомобильных дорог». Материалы конференции АИР . Том. 2432. № 1. ООО «АИП Пабблишинг», 2022.

<https://conferencea.org>

5. Bakhtiyarullaevich, Ubaidullaev Farkhod, and Majidov Abdulaziz Norqobilovich. "Vegetative propagation of black mulberry (*Morus, nigra* L) recommended for landscaping roads and city streets." *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences* 12 (2023): 37-40.
6. Бердиев, Э. Т., and М. З. Холмуротов. "Вегетативное размножение калины обыкновенной (*Viburnum opulus* L.) в Ташкентском оазисе." *Актуальные проблемы устойчивого развития лесного комплекса: Международная научнопрактическая конференция, посвященная*. Vol. 70. 2018.
7. Убайдуллаев Фарход Бахтияруллаевич,, Мажидов Абдулазиз Норқобилович и Худайбергенов Сардор Камараддинович. "АГРОТЕХНИКА ВЫРАЩИВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ САЖАНЦЕВ ТУЛОВИЧНИКА ДЛЯ ЖИВОПИСНОГО ОЛАЖНЕНИЯ МАГИСТРАЛЬНЫХ ДОРОГ." *Международный междисциплинарный исследовательский журнал Galaxy* 11.1 (2023): 363–370.